

Γεώργιος Γ. Ἀλισανδράτος

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΓΩΤΗΣ
(1841-1916)

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ — 18

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΓΩΤΗΣ
(1841-1916)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ – Υπεύθυνος: Δημήτρης Ἀρβανιτάκης
ΣΕΙΡΑ: Νεοελληνική Φιλολογία – ἀρ. 18

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Edward Lear, *Τοπίο τῆς Κεφαλονιάς*

Ὑδατογραφία σὲ χαρτί

Διαστάσεις: 17,6 x 25,4 ἐκ., γ.γ. (μέσα δεκάτου ἐνάτου αἰώνα)

Μουσεῖο Μπενάκη, ἀρ. εὐρ. 23127β

© 2018 Μουσεῖο Μπενάκη – Τασία Εὐθυμιάτου-Ἀλισανδράτου

Μουσεῖο Μπενάκη, Κομπάρη 1, 106 74 Ἀθήνα

Τηλ.: 210-3671000, fax: 210-3671063

E-mail: benaki@benaki.gr

www.benaki.gr

ISSN 1790-7578

ISBN 978-960-476-232-3

Γεώργιος Γ. Ἀλισανδράτος

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΓΩΤΗΣ

(1841-1916)

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Δημήτρης Ἀρβανιτάκης

Τασία Εὐθυμιάτου-Ἀλισανδράτου

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, Σημείωμα για την έκδοση	9
ΤΑΣΙΑ ΕΥΘΥΜΙΑΤΟΥ-ΑΛΙΣΑΝΔΡΑΤΟΥ, Προλογικό σημείωμα	11
Παναγιώτης Βεργωτής (1841-1916). Σύντομη βιογραφία και δημοσιεύματά του	15
Α'. Σύντομη βιογραφία – 'Ο Παναγιώτης Βεργωτής και τὸ χειρόγραφο τοῦ <i>Κατζούρμου</i> 15 ♦ Β'. 'Ο Παναγιώτης Βεργωτής και τὰ «πιστοποιητικά σπουδῶν» του 27 ♦ Γ'. Βιογραφικὸ ὑπόμνημα τοῦ Παναγιώτη Βεργωτῆ πρὸς τὸ Ἰνστιτούτο Παιδείας 35 ♦ Δ'. Δημοσιεύματα τοῦ Παναγιώτη Βεργωτῆ 38	
Οἱ πολιτικὲς σάτιρες τοῦ 1830 στὴν Κεφαλονιά και ὁ Παναγιώτης Βεργωτῆς	61
'Ο Παναγιώτης Βεργωτής και ἡ <i>Κόλαση</i> τοῦ Δάντη	79
'Ανέκδοτα γράμματα διαφόρων στὸν Παν. Βεργωτῆ (και δύο γράμματα τοῦ Βεργωτῆ στὸν Κωστῆ Παλαμᾶ)	103
'Ενα ἀνέκδοτο γράμμα διαμαρτυρίας τοῦ Παναγιώτη Βεργωτῆ πρὸς τὸν καθηγητῆ Γεώργιο Ν. Χατζιδάκι (1910)	175
Τὸ θέατρο στὴν Κεφαλονιά. Παραστάσεις τῆς «Φιλοδραματικῆς Ἑταιρείας» (1865-1868)	183

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ

Ὁ Παναγιώτης Βεργωτής ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους κρίκους τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῆς λογιουσύνης τοῦ Ἴονίου. Ἡ ζωὴ του καλύπτει τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δέκατου ἑνάτου αἰώνα καὶ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ εἰκοστοῦ, μία ἐποχὴ ἐξαιρετικὰ κρίσιμη, ὄχι μόνο γιὰ τὸ Ἴόνιο (μὲ κορυφαία στιγμή ἐκεῖνη τῆς Ἑνώσεως) καὶ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ Βασίλειο ξεχωριστά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ διαλεκτικὴ τῆς συναρμογῆς δύο τόσο διαφορετικῶν πολιτισμικῶν ἱστοριῶν. Σὲ συμβολικὸ ἐπίπεδο, ἡ ζωὴ του κλείνεται ἀνάμεσα στὴ δεκαετία τοῦ 1840, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς κορύφωσης τοῦ ἐνωτικοῦ ἀγώνα, καὶ τὰ χρόνια τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου.

Ἐπρόκειτο γιὰ μία ἐποχὴ γόνιμη, πλούσια σὲ συγκρούσεις καὶ ἀντιπαράθεσεις, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία τὸ ὕψιστο διακύβευμα ὑπῆρξε ἡ ὀργάνωση τοῦ “σύμπαντος” ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῶν ποικίλων ἐκφράσεών του: γλώσσα, λογοτεχνία, ἱστορία, μουσικὴ, ἐκπαίδευση, πολιτικὴ σκέψη. Αὐτὲς οἱ ἔννοιες, τώρα πλέον μὲ τὴν ἀνάγκη ἐπίταξης τοῦ ἐπιθέτου (ἐθνικός), ἀποτέλεσαν ζητήματα κομβικά, στὴν πραγμάτευση τῶν ὁποίων ἡ πολυποικίλη ἑλληνικὴ λογιουσύνη συμμετεῖχε, ἔστω καὶ ὄχι πάντα στὸν ἴδιο βαθμὸ.

Ἡ λογιουσύνη τοῦ Ἴονίου, πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑνωσὴ, ἀλλὰ κυρίως στὴς δεκαετίες ποὺ τὴν ἀκολούθησαν, πῆρε θέση σὲ ὅλα αὐτά, γιὰ ἕναν ἐπιπλέον λόγο: οἱ ἰδιαιτερότητες τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Ἴονίου, τοῦ δικοῦ τῆς πολιτισμοῦ, ἀποτελοῦσαν ἕνα “ἔρωτημα”, ἕνα “προβλημα”, ἡ λύση τοῦ ὁποίου θὰ καθόριζε καὶ τὸν τρόπο ἑντάξης τῶν νησιωτικῶν κοινωνιῶν στὴ «μεγάλῃ ἑλληνικῇ οἰκογένειᾳ». Ἄν στὴν ἱστορία τῆς φιλολογίας μᾶς εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ ἔντονη συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ ποιητικὸ καὶ ἰδίως γλωσσικὸ πρότυπο ποὺ ἐξέφρασε ὁ Σολωμὸς καὶ ὅσοι τὸν ἀκολούθησαν στὸν τρόπο τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγει ὅτι τὸ ζήτημα ἦταν γενικότερο. Ἡ λογιουσύνη τοῦ Ἴονίου, μὲ προεξάρχοντες τὸν Ἐρμάννο Λούντζη, τὸν Ἰωάννη Ρωμανό, τὸν Λαυρέντιο Βροκίνη, τὸν Παναγιώτη Χιώτη, τὸν Ἡλία Τσιτσέλη, τὸν Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο, τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη καὶ ἄλλους πολλούς, ἴσως μικρότερης ἐμβέλειας, συμμετεῖχε σὲ αὐτὸ τὸν διάλογο, στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ὁποίου περιλαμβάνονταν οἱ πιὸ σημαντικοὶ

λόγιοι του «έθνικοῦ κέντρου»: ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας, ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Παγκαβής, ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης, ὁ Γεώργιος Μιστριώτης...

Ἡ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ παραγνωρισμένου Παναγιώτη Βεργωτῆ, τὸν ὁποῖον κυριολεκτικὰ ἀνέδειξε μὲ τίς πολλές εἰδικές μελέτες τοῦ ὁ Γεώργιος Ἀλισανδράτος, ἔγκειται ἀκριβῶς σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ὁ Κεφαλονίτης λόγιος, κληρονόμος τῆς μεγάλης παράδοσης τοῦ ἰόνιου πολιτισμοῦ, ἀγωνίστηκε καὶ δοκιμάστηκε μὲ ὅσα ὄπλα εἶχε στὸ πεδίο πού προδιέγραφαν οἱ παραπάνω δυναμικές. Ἰπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, οἱ σκέψεις του γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἡ βασιανιστικὴ καὶ διαρκὴς ἐνασχόλησή του μὲ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ τὴ δυνατότητά της νὰ ἀποδώσει, νὰ “οἰκειοποιηθεῖ” κορυφαῖα ἔργα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας (ὅπως τὸ δαντικὸ ἔργο), ἡ συστηματικὴ μέριμνά του γιὰ τὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλονίτικου γλωσσικοῦ πλοῦτου, τὸ κείμενό του γιὰ τὸν Ριζοσπαστισμὸ, ἀποτελοῦν συμβολές πολὺ χρήσιμες στὴν κατανόηση τῆς δυναμικῆς τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Γεώργιος Ἀλισανδράτος, συστηματικὸς μελετητῆς τῆς νεότερης ἐλληνικῆς φιλολογίας, μὲ ἀποδεδειγμένη εὐαισθησία σὲ ὅλα τὰ παραπάνω, ἀντιλήφθηκε τὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ λόγιου συντοπίτη του καὶ μὲ συστηματικὴ “ἀνασκαφὴ” τοῦ ἀρχαϊκοῦ ὕλικου καὶ μὲ πολλαπλές δημοσιεύσεις τὸν τοποθέτησε στὸν χάρτη τῶν τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν συζητήσεων μίας κρίσιμης ἐποχῆς. Θεωροῦμε ὅτι ἡ συγκέντρωση τῶν δημοσιευμένων καὶ ἀδημοσίευστων ἐργασιῶν του στὸν παρόντα τόμο θὰ ἀποτελέσει μίαν προσφορά στὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἐνδιαφερόμενο.

Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὴν κυρία Τασία Εὐθυμιάτου-Ἀλισανδράτου γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη της καὶ τὴν πολὺ καλὴ συνεργασία, ἀλλὰ καὶ τὸν Σπύρο Καρυδάκη καὶ τὴ Μυρτώ Μπαλή, οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν στὸ καλὸ αὐτὸ τυπογραφικὸ ἀποτέλεσμα.

Καὶ ἐπειδὴ τὰ λόγια καὶ οἱ πράξεις μας καρφώνονται στίς στιγμές τοῦ χρόνου καὶ μέσω αὐτῶν ἀποκοτῶν ὅποιο νόημα καὶ ὅποια σημασία ἔχουν, ἡ ἐκδοσιμὴ αὐτῆ θὰ ἤθελα νὰ ἀφιερωθεῖ στὴ μνήμη τοῦ Ἀγγελοῦ Δεληβορριά: μίας ἀναμφίβολα ἐμβληματικῆς μορφῆς τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνὸς ἀκαταπόνητου πνευματικοῦ ἐργάτη, πού ἔφυγε σήμερον ἀπὸ τὴ ζωὴ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

Μουσεῖο Μπενάκη

24-4-2018

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

«Έγνώρισα» τὸν Βεργωτῆ στὰ πολὺ τρυφερά μου χρόνια ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τῆς μητέρας μου, πὺν γνῶριζε καλὰ τὸν «Παναγάκη» καὶ τὴν οἰκογένειά του. Κατοικοῦσαν στὴν ἴδια γειτονιά στὸ Ἄργοςτὸλι καὶ στίς συναντήσεις τους ἡ ἔφηβη τότε μητέρα μου χαιρόταν πολὺ νὰ κουβεντιάζει μαζί του γιὰ ὅ,τι πνευματικὸ ἢ κοινωνικὸ τὸν ἀπασχολοῦσε κάθε φορά.

Τὰ χρόνια πέρασαν. Ἐγνώρισα κι ἐγὼ τὶς κόρες καὶ τὰ ἐγγόνια του, ἀλλὰ ὁ πνευματικὸς Παναγάκης ξανοίχτηκε μπροστά μου χάρη στὴ συνεχῆ ἐνασχόληση μὲ τὸν λόγιον συντοπίτη μας τοῦ Γιώργου Ἀλισανδράτου, πὺν ἀπὸ τὸ 1964 ὡς τὸ 2002 (ἀνέσυρε) τὸν Βεργωτῆ ἀπὸ τὰ δύσβατα («χαρτιά του»). Στίς γραμμὲς πὺν ἀκολουθοῦν θὰ ἀναφερθῶ κυρίως σ' ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητάς καὶ τοῦ ἔργου του πὺν τὸν καθιστοῦν ἕναν ξεχωριστὸ πνευματικὸ ἄνθρωπο, ἕναν νεωτεριστὴ διανοούμενο, πὺν διαφέρει ἀπὸ ἄλλους τῆς ἐποχῆς του.

Ξεφυλλίζοντας τὸ βιβλίον ὁ ἐπαρκῆς ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως τὸ εὐρύτατον φάσμα ἐνδιαφερόντων τοῦ Κεφαλονίτη λόγιου Βεργωτῆ. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι εἶναι ἕνας Διαφωτιστής, ἀφοῦ αὐτὰ πὺν τὸν ἀπασχολοῦν δὲν εἶναι μόνον πνευματικὰ καὶ θεωρητικὰ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὰ. Κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Εὐρωπαϊκῶν Διαφωτιστῶν δὲν ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὰ γράμματα· κεντρίζεται ἀπὸ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα τοῦ αἰῶνα του, γράφοντας καὶ μετέχοντας ὅσο μποροῦσε καὶ ὁ ἴδιος σ' αὐτά.

Γνωρίζοντας ἄριστα τὶς κλασικὲς καὶ τὶς εὐρωπαϊκὲς γλωσσες (Γαλλικὰ, Ἰταλικὰ, Ἀγγλικὰ, Γερμανικὰ), ὁ αὐτοδίδακτος Βεργωτῆς ἀσχολήθηκε ἀπὸ πολὺ νέος μὲ τὴ μετάφραση. Σὲ ἡλικία 24 ἐτῶν ἐδημοσίευσε στὴ δημοτικὴ καὶ σὲ ἔμμετρη μετάφραση τὰ πέντε πρῶτα ἄσματα τῆς Κόλασης τοῦ Δάντη μὲ σχόλια ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ. Αὐτὴ ἡ μετάφραση τὸν ἀπασχόλησε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, ξαναδουλεύοντας καὶ ἀπαντώντας στὴν πολεμικὴ πὺν τοῦ ἀσκήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐπικριτὲς του, μεταφραστὲς τοῦ ἴδιου ἔργου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δάντη τὸν ἀπασχόλησαν ἐπίσης οἱ γλωσσικὲς διαμάχες τῆς ἐποχῆς του: Ἐπτανήσιοι, Βερναρδάκης, Κόντος, Χατζιδάκις, Ροῖδης, Ψυχάρης κ.ἄ. Μελετᾷ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ὡς τὰ δημοτικὰ τραγούδια, συγκεντρώνει τεράστιον ὄγκον γλωσσικοῦ ὕλικου καὶ κατατοπί-

ζεται στη γλωσσική επιστήμη, ακολουθώντας πάντοτε τον έπτανησιακό δημοτικισμό. Τονίζει ότι ή γλώσσα είναι μέσο και όχι σκοπός και έπομένως δέν είναι θέμα μόνο φιλολογικό, αλλά ευρύτερα κοινωνικό και έθνικό: τή θεωρεί αναφαίρετο κτήμα του έθνους.

Μία πολύ σημαντική γλωσσική εργασία του Βεργωτή είναι τó «Γλωσσάριο Κεφαλληνίας», τó όποιο με είσηρητή τόν Γεώργιο Χατζιδάκι, έβραβεύτηκε στόν γλωσσικό διαγωνισμό του συλλόγου «Κοραής» τó 1891, στην Αθήνα.

Παράλληλα με τή γλώσσα ασχολήθηκε και με τήν εκπαίδευση. Ός έλληνοδιδάσκαλος και σχολάρχης γνωρίζει καλά τά προβλήματα του κλάδου του. Προτείνει λοιπόν προχωρημένες ιδέες για τήν αναμόρφωση τής παιδείας, ιδιαίτερα της Δημοτικής εκπαίδευσης. «Νά εισαχθή ή όλως άγνωστος εις τά σχολεία σύνθεσις ή ή έκθεσις ιδεών», νά θεωρηθεί τó «ώραϊόν» ως τó διαπλαστικóτατο στοιχείο τής παιδείας – και κυρίως ή μουσική, (νά διδάσκεται πολιτική κατήχησις), (γυμναστική και οικιακή οικονομία). Άπαραίτητη προϋπόθεση για όλα αυτά θεωρεί τήν καθιέρωση τής δημοτικής και τή συγγραφή κατάλληλων βιβλίων ν' άπορριφθούν (τά τραγελαφικά και κακοῦργα). Τις προτάσεις του αυτές τις διαβάζουμε στο βιβλιαράκι του *Ό Μικρός Πολίτης* (Άργοστόλι, 1876). Σε άλλο δημοσίευμά του ό Βεργωτής προτείνει νά εισαχθεί ό «Ύμνος εις τήν Έλευθερίαν» του Σολωμού «ώς κείμενο αναγνώσεως» και όρθής άπαγγελίας στο Δημοτικό σχολείο και σε άλλο σημείο «διά νά χρησιμεύσει ως αναγνωστικό βιβλίο εις τās τάξεις του Έλληνικού Σχολείου».

Για τó δημοκρατικό του ήθος και τή σφοδρή αντίθεσή του στην άγγλική προστασία μαρτυροῦν τó βιβλίο του για τó άπελευθερωτικό κίνημα του Ριζοσπαστισμού με τόν ιδιαίτερα ύπαινικτικό τίτλο *Ό Έρωσ τής Ιδέας*, και ή διάσωση και καταγραφή μίας άνώδυμης σάτιρας του 1830.

Ένα άλλο γεγονός που έντυπωσιάζει και δείχνει τήν αγάπη του Βεργωτή για τήν έρευνα είναι ή διάσωση του *Κατζούρμπου*, παλαιού χειρογράφου τής κρητικής λογοτεχνίας του 17ου αι., που είχε στην κατοχή του ό συλλέκτης Χαραλάμπης Τσιμαράτος στην Κεφαλονιά (Άγία Θέλα, Παλική).

Ούσιαστική ύπήρξε ή συμμετοχή του και πολλές οι δράσεις που όργάνωσε ό Βεργωτής για τούς πρόσφυγες Κρήτες στην Κεφαλονιά τó 1866, μετά τó Άρκαδι, όχι μόνο με τά ποιήματα που συνέθεσε, αλλά και ως δραστήριο μέλος τής Φιλοδραματικής Έταιρείας. Ό Βεργωτής ύπήρξε γραμματέας τής έταιρείας αυτής, που έδωσε πολλές παραστάσεις για ένισχυση τών προσφύγων τής Κρήτης.

Ή άλληλογραφία του είναι ένας άλλος τομέας τής πνευματικής δραστη-

ριότητάς του. Ὁ ἀνήσυχος Βεργωτῆς ἐπικοινωνοῦσε ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά μὲ σημαντικούς λογίους τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τοὺς ἔστειλε τὰ βιβλία του καὶ ἐκεῖνοι τοῦ ἔγραψαν τὶς ἐντυπώσεις τους. Πολλὲς φορές τοὺς ἐζητοῦσε ἢ τοὺς ἔδινε πληροφορίες γιὰ βιβλία καὶ συγγραφεῖς καὶ ἄλλοτε ἀνακινοῦσε θέματα πνευματικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὰ περισσότερα γράμματα ποὺ ἔλαβε ἀφοροῦν τῇ μετὰφραση τῆς *Κόλασης* τοῦ Δάντη καὶ τὸ βιβλιαράκι του *Ὁ Μικρὸς Πολίτης*. Ἀνάμεσα στοὺς ἐπιστολογράφους του: Π. Χιώτης, Γερ. Μαυρογιάννης, Ἰωσήφ Μομφερράτος, Νικ. Κονεμένος, Φωτεινὸς Πανᾶς, Γ.Ν. Χατζιδάκις, Γρηγ. Ξενόπουλος, Κ. Παλαμᾶς, Πλάτων Δρακούλης, Μαρ. Γερογιάννης, Νικ. Ἀλιβιζάτος, οἱ δύο τελευταῖοι μαθητὲς του στὸ Σχολαρχεῖο. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἐπώνυμοι προσθέτουν μίαν σημαντικὴ μαρτυρία γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Βεργωτῆ.

Μὲ ὅσα ἐξέθεσα καὶ μὲ τὰ πολὺ περισσότερα ποὺ ὁ ἀναγνώστης θὰ ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσει γιὰ τὸν Βεργωτῆ μέσα ἀπὸ τὴν παρούσα ἔκδοση, ἀναδύεται μίαν πλήρη καὶ ἀγωνιστικὴ προσωπικότητα, μίαν ἔντονη καὶ ἀνήσυχη πνευματικότητα, ἕνας ἤρεμος ψυχιζμός καὶ ἕνας ὑπεύθυνος ἐνεργὸς πολίτης, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Αἰσθάνομαι ἀληθινὴ εὐχαρίστηση μὲ τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ τόμου. Ὅχι μόνον γιὰτὶ συγκεντρώνει μελέτες καὶ ἄλλα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ πλούσιο Ἀρχεῖο τοῦ Γιώργου Ἀλυσανδράτου καὶ κάνει εὐρύτερα γνωστὸ ἕναν σημαντικὸ καινοτόμο Κεφαλονίτη λόγιο, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ οἱ ἀναφορὲς μου σ' αὐτὸ τὸν διανοούμενο μοῦ ξαναζωντάνεψαν εἰκόνες καὶ πρόσωπα ἀγαθὰ καὶ ἀγαπημένα.

Κλείνοντας αὐτὲς τὶς γραμμὲς θὰ ἤθελα θερμὰ νὰ εὐχαριστήσω τὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Μουσείου Μπενάκη, καὶ ἰδιαίτερα τὴν Πρόεδρό της κυρία Εἰρήνη Γερογιάννου, καθὼς καὶ τὴν Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἰδρύματος, γιὰ τὴν ἐντάξη τοῦ βιβλίου στὸ ἐκδοτικὸ πρόγραμμα τοῦ Μουσείου τὸν κύριο Δημήτρη Ἀρβανιτάκη, ὑπεύθυνον τῶν ἐκδόσεων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, μὲ τὸν ὁποῖο συνεργάζομαι ἄριστα καὶ πάντα μέσα σ' ἕνα κλίμα φιλίας καὶ κατανόησης· τὸν κύριο Σπύρο Καρυδάκη, ποὺ φρόντισε μὲ ξεχωριστὴ προσοχὴ καὶ ὑπευθυνότητα τὰ κείμενα, καθὼς καὶ τὴν κυρία Μυρτῶ Μπαλῆ καὶ τὸ «Ἀνάγραμμα», γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν κειμένων καὶ τὸ καλαίσθητο τυπογραφικὸ ἀποτέλεσμα.

Λυπᾶμαι, ὥστόσο, εἰλικρινά, ποὺ ἡ ἔκδοσή μας συμπίπτει μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς φωτεινῆς μορφῆς τοῦ Ἀγγελου Δεληβορριά, ἐνὸς ὅχι μόνον σπουδαίου ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἀγαπημένου φίλου. Ἡ ἀφιέρωση τῆς ἔκδοσης στὸν Ἀγγελο, ἃς εἶναι μίαν ἐλάχιστη ἀνταπόδοση γιὰ τὴν ἀνεκτίμητη προσφορά του.

ΤΑΣΙΑ ΕΥΘΥΜΙΑΤΟΥ-ΑΛΙΣΑΝΔΡΑΤΟΥ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΓΩΤΗΣ (1841-1916)

ΣΥΝΤΟΜΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ¹

Α'. ΣΥΝΤΟΜΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τὸ 1963 ὁ ἀείμνηστος Λίνος Πολίτης (1906-1982), προκειμένου νὰ ἐκδώσει τὸν *Κατζούρμπο* τοῦ Γεωργίου Χορτάτση, μοῦ ζήτησε νὰ γράψω μιὰ σύντομη βιογραφία τοῦ Παναγιώτη Βεργωτῆ (1841-1916), γιὰ νὰ τὴν ἐντάξει στὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου ὡς φόρο τιμῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπο ποὺ βρῆκε τὸ χειρόγραφο τοῦ *Κατζούρμπο* καὶ πρῶτος ἐσκόπευε νὰ τὸ ἐκδώσει ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα. Ἡ ἔκδοση τοῦ Πολίτη ἔγινε τὸ 1964 στὸ Ἑράκλειο τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, καὶ τὸ κείμενό μου δημοσιεύτηκε ὡς «Ἐπίμετρο» στὶς σ. ρή'-ρις' τοῦ τόμου.

1. – Ὁ Παναγιώτης Βεργωτῆς ἦταν ἓνας πολὺ ἐκλεκτὸς λόγιος, ἀπὸ τοὺς τελευταίους ποὺ φάνηκαν στὰ Ἐπτάνησα τὸν περασμένο αἰώνα. Παρ' ὅλο

1. [Πρώτη δημοσίευση: «Παναγιώτης Βεργωτῆς (1841-1916). Σύντομη βιογραφία καὶ δημοσιεύματά του», στὸν τόμο: *Μελέτες γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὸ χῶρο τῶν νησιῶν Κεφαλονιάς & Ἰθάκης*, Ἰδρυμα Κεφαλονιάς & Ἰθάκης, Σειρὰ Ἐπιστημονικῶν Ἐκδόσεων, Ἀργοστόλι 1997, σ. 11-66 (καὶ ἀνάτυπο: Ἀργοστόλι 1997, σ. 1-66). Στὴ δημοσίευση ἐκείνη σημειωνόταν: «Τὰ κεφάλαια Α', Β' ἀναδημοσιεύονται ἀπὸ παλαιότερες δημοσιεύσεις, γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἐνιαῖο σύνολο μὲ τὰ κεφ. Γ', Δ', Ε', Ζ', ποὺ δημοσιεύονται γιὰ πρώτη φορά».

Τὸ κεφ. Α' («Παν. Βεργωτῆς (1841-1916). Σύντομη βιογραφία») εἶχε δημοσιευτεῖ στὸ: *Γεωργίου Χορτάτση. Κατζούρμπος. Κωμωδία, κριτικὴ ἔκδοση – σημειώσεις – γλωσσάριο*: Λίνος Πολίτης, Ἑταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Ἑράκλειο 1964, σ. ρή'-ρις'. Βλ. Κώστας Γ. Τσικνάκης (ἐπιμ.), *Ἐργογραφία Γιώργου Γ. Ἀλισανδράτου*, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀθήνα 2014, 1964.24 καὶ 1990.150 (στὸ ἐξῆς: *Ἐργογραφία*). Ὁ βασικὸς πυρήνας τῆς «βιογραφίας» προέρχεται ἀπὸ παλαιότερη διάλεξη ποὺ εἶχε δώσει ὁ συγγραφέας, στὶς 7 Αὐγούστου 1978, στὸ Ἀργοστόλι, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ Βεργωτῆ. Ἡ προτομή, ἔργο τῆς γλύπτριας Τίτσας Χρυσοχοῦδη, πραγματοποιήθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ὁθωνα Μεταξᾶ, ἐγγονοῦ τοῦ Βεργωτῆ.

Τὸ κεφ. Β' («Τὰ “πιστοποιητικὰ σπουδῶν” τοῦ Παν. Βεργωτῆ») εἶχε δημοσιευτεῖ προηγουμένως στὸ: *Τόμος τιμητικὸς Κ.Ν. Τριανταφύλλου*, Πάτρα 1990, σ. 371-378. Βλ. *Ἐργογραφία*, 1997.216 καὶ 1990.150. (Σ.τ.Ε.)]

πού ήταν αὐτοδημιούργητος, τὸ ἔργο του εἶναι πολύπλευρο καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα προδρομικό. Σήμερα ὅμως παραμένει σχεδὸν ἄγνωστο – ἂν ὄχι καὶ ἀπρόσιτο–, γιατί τὰ φυλλάδια καὶ τὰ βιβλιαράκια του πολὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ τὰ βρεῖ κανεὶς.²

Ὁ Παναγιώτης Βεργωτής, τοῦ Ἀνδρέα καὶ τῆς Ἀγγελικῆς τὸ γένος Ν. Δρακονταειδῆ, γεννήθηκε τὸ 1841 στὸ Ἀργοστόλι, ὅπου καὶ τελείωσε τὸ Λύκειο. Πανεπιστημιακὲς σπουδὲς δὲν μπόρεσε νὰ κάμει, εὐτύχησε ὅμως ν' ἀκούσει διδάγματα φιλοσοφίας ἀπὸ δυὸ σπουδαίους συμπολίτες του: τὸν περίφημο ἐγγελιανὸ Ἰωάννη Μενάγια (1800-1870) καὶ τὸ μεγαλύτερο μαθητὴ τοῦ Μενάγια, Θεόδωρο Καροῦσο (1808;-1876), κι αὐτὸν ὀνομαστὸ ἐγγελιανὸ καὶ πλατωνιστὴ. Ἄν δὲν εἶχε πανεπιστημιακὲς σπουδὲς ὁ Βεργωτής, εἶχε ὅμως πνευματικὲς ἀνησυχίες καὶ λαμπρὴ ἐπίδοση στὰ γράμματα. Παρὰ τίς βιοποριστικὲς του φροντίδες (στὰ πρῶτα του χρόνια ὑπηρέτησε ὡς δικαστικὸς καὶ διοικητικὸς υπάλληλος), ἀφοσιώθηκε στὴ μελέτη μὲ ζῆλο καὶ σπάνια ἐργατικότητα. Προχώρησε πολὺ στὶς δύο κλασικὲς γλώσσες, ἀρχαῖα καὶ Λατινικά, καὶ ἀπὸ τίς νεώτερες ἔμαθε Ἰταλικά, Γαλλικά καὶ Ἀγγλικά. «Ἐπῆρξε [...] πρότυπον φιλομαθείας καὶ ἐρευνητικότητος. Ἦτο αὐτόχρημα βιβλιοφάγος», γράφει ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης.³ Κάποτε ἀναγνωρίστηκαν τὰ προσόντα του καὶ τὸ 1876 διορίστηκε (ἐλληνοδιδάσκαλος). Ὑστερ' ἀπὸ δύο χρόνια ἔγινε «σχολάρχης» καὶ ὡς σχολάρχης πιά ὑπηρέτησε εἴκοσι περίπου χρόνια στὸ Ληξούρι καὶ στὸ Ἀργοστόλι.

Τὸ διδακτικὸ του ἔργο τὸ ἐκτελοῦσε φωτισμένα. Ἐξ ἄλλου, βυθισμένοι στὰ βιβλία του, πολὺ γρήγορα ἐξελίχθηκε σὲ λόγιο περιωπῆς κι ἔτσι σταδιοδρόμησε «δι' ὄλου αὐτοῦ τοῦ μακροῦ βίου ἐν μελέταις, διδασκαλίᾳ καὶ συγγραφαῖς», κατὰ τὴ φράση τοῦ Τσιτσέλη.⁴ Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ του δράση ἦταν σημαντικὴ, μὲ ποικίλες ἐκδηλώσεις. Γι' αὐτὸ ὁ κόσμος τὸν ἀγαποῦσε καὶ τὸν ἐκτιμοῦσε. Ἀρκετὰ μεγάλος, γύρω στὰ 1895-1897, παντρεύτηκε τὴν ἀρχοντοπούλα Ἐλένη Τσιτσέλη (1853;-1953), χήρα Κωνσταντίνου Χαριτάτου καὶ ἀδελφὴ τοῦ φίλου του, ἱστοριοδίφῃ Ἡλίᾳ Τσιτσέλη, μὲ

2. Πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παναγιώτη Βεργωτῆ μᾶς δίνει ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης στὸ βιβλίον του *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, Π. Λεωνῆς, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 55-59, καὶ στὴ νεκρολογία του «Παναγιώτης Βεργωτῆς», περ. *Αἱ Μοῦσαι, Ζάκυνθος*, ἀρ. 563-4 (1-11 Σεπτεμβρίου 1916), σ. 2-3. [Προσθήκη τοῦ 1994: Τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ Βεργωτῆ διορθώνεται τώρα ἀπὸ 1842, πού ἦταν στὴν ἔκδοση τοῦ Κατζούρουπου, στὸ ὄρθθ 1841. Βλ. παρακάτω, στὸ κεφ. Γ', τὸ βιογραφικὸ του ὑπόμνημα.]

3. Τσιτσέλης, «Παναγιώτης Βεργωτῆς», ὁ.π., τόμ. Α', σ. 2.

4. Στὸ ἴδιο.

Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΓΩΤΗΣ ΚΑΙ Η ΚΟΛΑΣΗ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ¹

“Ένας από τους πρώτους μεταφραστές του Δάντη στα Έλληνικά είναι και ο έκλεκτος λόγιος τής Κεφαλονίδας Παναγιώτης Βεργωτής (1842-1916).² Ή μεταφραστική αυτή προσπάθεια του Βεργωτή, παρ’ όλο που ήταν προδρομική και μικρή σέ έκταση, έξακολουθεί νά έχει και σήμερα πολύ ενδιαφέρον, πρώτα γιατί έγινε στή δημοτική και δεύτερο γιατί συνεχίστηκε μέ προσδευτική βελτίωση και μαχητική έπιμονή. Γι’ αυτό θά πρέπει, νομίζω, στό τεύχος τής Νέας Έστίας τό αφιερωμένο στά έφτακόσια χρόνια από τή γέννηση του μεγάλου ποιητή νά γίνει κάπως ιδιαίτερος λόγος γι’ αυτόν.

Τό 1865 ό Βεργωτής, σέ ηλικία μόλις 23 χρονών, έδημοσίευσε στό Άργοστόλι μετάφραση τών πέντε πρώτων τραγουδιών από τήν Κόλαση, στή δημοτική. Τό βιβλίο του είχε τόν έξής τίτλο: *Ή Κόλασις του Δάντου εξελληνισθεΐσα έμμέτρως, και μέ σημειώσεις εξηγητικάς, ιστορικάς και φιλολογικάς αναπτυχθεΐσα κατά τά πέντε πρώτα άσματα, υπό Παναγιώτη Βεργωτή, έκ του τυπογραφείου «Ή Κεφαλληνία», Έν Κεφαλληνία 1865, σχ. 8ο, σελ. νζ΄+79. Προτάσσονται «Προλεγόμενα περί τής μεταφράσεως», όπου ανάμεσα στ’ άλλα γίνεται κριτική του λογιотаτισμού κι εκφράζεται θερμή συνηγορία γιά τή δημοτική. Άκολουθοΐν «Όλίγα τινά περί ποιήσε-*

1. [Πρώτη δημοσίευση: «Ό Παναγιώτης Βεργωτής και ή “Κόλαση” του Δάντη», περ. Νέα Έστία, τόμ. 78 (Χριστούγεννα 1965), αφιέρωμα: Ντάντε Άλιγκιέρι 1265-1965, σ. 115-126 (και άνάτυπο: Άθήνα 1965)· βλ. Έργογραφία, 1965.26. Στην παρούσα δημοσίευση έχει προστεθεΐ (βλ. «Παράρτημα», σ. 97-101) ή μετάφραση του πέμπτου άματος τής Κόλασης, προερχόμενη από τό δημοσίευμα του Βεργωτή «Μετάφρασις τής Κολάσεως του Δάντου», περ. Παρθενών, έτος Α΄, τχ. 10 (19 Νοεμβρίου 1878), σ. 77-80 και τχ. 11 (26 Νοεμβρίου 1878), σ. 86-87, στό όποιο περιλαμβάνόταν και εισαγωγικό σημείωμα («Προοίμιον του μεταφραστοΐ»). (Σ.τ.Ε.)]

2. Τό ίδιο θέμα άπασχόλησε τόν Κώστα Καιροφύλα στό άρθρο του «Ό Δάντης εις τήν Έλλάδα», Ημερολόγιον τής Μεγάλης Έλλάδος του 1933, σ. 145-161. Στο δημοσίευμα, όμως, εκείνο του Καιροφύλα, σέ ό,τι άφορᾷ τουλάχιστον τόν Βεργωτή (και τόν Οικονόμειο διαγωνισμό του 1873 και 1874 γιά τή μετάφραση του Δάντη), υπάρχουν λάθη και πολλές παραλείψεις.

ως) –πὸ εἶναι πραγματικὰ ὕμνος στὴν ποίηση γραμμένος μὲ πολὺν ἰδεολογισμό–, ὕστερα ἕνας σύντομος («Βίος τοῦ Δάντου»), καὶ τέλος ἕνα σονέτο τοῦ Βεργωτῆ («Εἰς τὸν Δάντην»). «Ὅλ’ αὐτά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σονέτο, εἶναι γραμμένα στὴν καθαρεύουσα. Ἡ μετάφραση πὸ ἀκολουθεῖ ἔχει γίνεи σὲ δεκαπεντασύλλαβους ἀνομοιοκατάληκτους καὶ σὲ καλὴ δημοτικὴ, συνοδεύεται δὲ ἀπὸ περιλήψεις τῶν «ἀσμάτων») καὶ ἀπὸ διαφωτιστικὰ σχόλια στὴν καθαρεύουσα.

Ἡ μεταφραστικὴ αὐτὴ ἀπόπειρα τοῦ νεαροῦ Βεργωτῆ εἶχε βέβαια πολλὰς ἀτέλειες, ἐπαινήθηκε ὅμως πολὺ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες καὶ ἀπὸ σημαντικοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὅπως π.χ. οἱ Ἄλξ. Παγκαβῆς, Δημ. Βερναρδάκης, Niccolo Tommaseo, Ἄνδρ. Λασκαράτος, Μέμνων Μαρτζώκης, Παν. Πανᾶς, Παν. Χιωτῆς, Ἰούλιος Τυπάλδος κ.ἄ.³

Τὸ 1871 προκηρύχθηκε στὴν Ἀθήνα ὁ Οἰκονόμιος διαγωνισμὸς γιὰ τὴν μετάφραση τῆς *Κόλασης* τοῦ Δάντη καὶ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1873 ἀνακοινώθηκαν τ’ ἀποτελέσματα.⁴ Ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ (εἰσηγητῆς ἦταν ὁ Θ. Ἀφεντούλης καὶ μέλη ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ὁ Εὐθύμιος Καστόρης κ.ἄ.) δὲν ἐβράβευσε καμιά ἀπὸ τὶς τέσσερις μεταφράσεις πὸ εἶχαν ὑποβληθεῖ (δύο ἔμμετρος καὶ δύο πεζές). Ἡ ἐκθεσὴ τῆς δημοσιεύθηκε σὲ φυλλάδιο μὲ τὸν ἐξῆς τίτλο: *Ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Δάντου ἐν τῷ διαγωνίῳ Δ. Οἰκονόμου, ἐπὶ τοῦ εἰσηγητοῦ Θ. Ἀφεντούλη. Ἐξεδόθη δαπάνῃ τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς, Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἰωάννου Ἀγγελοπούλου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βορρᾶ, Ἐν Ἀθήναις 1873, σχ. 80 μικρό, σελ. 45.* Τὸ 1874 ξανάγινε ὁ ἴδιος διαγωνισμὸς –τώρα προστέθηκε

3. Τὶς κρίσεις ὅλων αὐτῶν γιὰ τὴν μετάφραση τοῦ 1865, καθὼς καὶ ἄλλες μεταγενέστερες, τὶς ἐδημοσίευσε ὁ Βεργωτῆς στὸ βιβλίον του *Τὰ Παραδείσια τῆς Κολάσεως*, ὅ.π., σ. 12-33.

4. Τὴν πρωτοβουλία νὰ μεταφραστοῦν μεγάλα ποιητικὰ ἔργα «δοκίμων Ἑλλήνων καὶ ἀλλογλώσσων ποιητῶν» τὴν εἶχε ὁ Δημήτριος Α. Οἰκονόμου ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ἔμπορος στὴν Τεργέστη. Αὐτὸς ἐδιάθεσε καὶ τὰ χρήματα. Ὁ πρῶτος Οἰκονόμιος διαγωνισμὸς προκηρύχθηκε ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον στὶς 14 Δεκεμβρίου 1870 καὶ εἶχε θέμα τὴν *Μήδεια* καὶ τὸν Ἰσπόλυτο τοῦ Εὐριπίδου (βλ. ἐφημ. *Ἀλήθεια*, Ἀθήνα, 17 Δεκεμβρίου 1870, σ. 1). Τὴν μετάφραση τοῦ Δάντη τὴν ἐπρότεινε τὸ πανεπιστήμιον γιὰ νὰ τιμήσει τὴν δευτέρην πατρίδα τοῦ Οἰκονόμου (βλ. Ἀφεντούλης, *Ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς*, ὅ.π. –ἀμέσως παρακάτω–, σ. 3-4). Γιὰ τὸν Οἰκονόμιον διαγωνισμὸ γενικᾶ βλ. Γιώργος Βαλέτας, «Ἡ Πανεπιστημιακὴ Κριτικὴ καὶ ἡ ἐπίδρασή της στὴ Νεοελληνικὴ ποίηση. Οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοί», περ. *Νέα Ἔστια*, τόμ. 22 (1937), σ. 1838 καὶ 1844· πρβλ. W [= Κωστῆς Παλαμᾶς], «Οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Δάντου», ἐφημ. *Ἐμπρός*, Ἀθήνα, 10 Μαρτίου 1918, σ. 1.

καὶ τὸ *Καθαρόηριο*⁵ καὶ ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ (εἰσηγητῆς ἦταν πάλι ὁ Ἄφεντουλῆς) ἔδωσε τὸ βραβεῖο στὴν ἔμμετρη μετάφραση τοῦ Γεωργ. Ἐμ. Ἀντωνιάδη, ποὺ εἶχε γίνει στὴν καθαρεύουσα, σὲ δεκαπεντασύλλαβους ἀνομοιοκατάληκτους, καὶ ποὺ τὸ πρῶτο μέρος τῆς εἶχε ὑποβληθεῖ καὶ τὴν προηγούμενη φορά. Ἡ ἔκθεση τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ δεύτερο διαγωνισμό δὲν ἐδημοσιεύτηκε, οἱ ἐφημερίδες ὅμως ἐδημοσίευσαν πολλές κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις γιὰ τὴ βράβευση αὐτῆ.

Ὁ Φιλοπόιμην Παρασκευαΐδης, ποὺ ἡ πεζὴ μετάφρασή του, στὴν καθαρεύουσα ἐπίσης, εἶχε ἀπορριφθεῖ, ἀπάντησε ἀμέσως στὴν ἔκθεση Ἄφεντουλῆ τοῦ 1873 μ' ἓναν ὀξύτατο λίβελλο, «Περὶ τοῦ Θ. Ἄφεντουλῆ ὡς κριτοῦ τῶν μεταφράσεων τοῦ Δάντου», ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα *Νεολόγος Ἀθηῶν*, ἀρ. 124, 31 Δεκεμβρίου 1874 (ἐπιστολὴ Φ. Παρασκευαΐδης, σ. 3 β'-γ') ἕως ἀρ. 136, 12 Ἰανουαρίου 1875.⁶ Ὁ Γεώργιος Ἐμ. Ἀντωνιάδης μὲ τὸ ἄρθρο του «Ἀπάντησις εἰς τὸν κ. Παρασκευαΐδην», ἐφημ. *Νέα Ἑλλάς* ἀρ. 47, 28 Ἰανουαρίου 1875, σ. 2-4, ὑπεράσπισε τὴν ἀπόφαση τῆς ἐπιτροπῆς,⁷ κι εὐθὺς ἀμέσως ὁ Φ. Παρασκευαΐδης ἐδημοσίευσε νέο λίβελλο, «Τὸ πικρὸν ἐπιδόρπιον ἦτο Ἀπάντησις εἰς τὸν Γ. Ἐμ. Ἀντωνιάδην, τὸν ὑπερασπιστὴν τοῦ κριτοῦ τῶν μεταφράσεων τοῦ Δάντε Θ. Ἄφεντουλῆ», πάλι στὸ *Νεολόγο Ἀθηῶν*, ἀρ. 161, 6 Φεβρουαρίου 1875 ἕως ἀρ. 168, 13 Φεβρουαρίου 1875.⁸

Αὐτὸς ὁ δεύτερος λίβελλος τοῦ Παρασκευαΐδη μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ Βεργωτῆ. Γιατὶ ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ ἔβγαλε ἄχρηστη τὴ μετάφραση τοῦ Ἀντωνιάδη, ἀπευθυνόμενος στὸν Κουμανούδη, ποὺ τοῦ εἶχε ἐκμυστηρευθεῖ ὅτι («κατὰ τὴν γνώμην του ὁ Δάντης εἰς τὴν δημῶδη γλῶσσαν θὰ μεταφράζετο κάλλιον»),⁹ τοῦ λέει ὅτι τότε προτιμότερο θὰ ἦταν ἡ

5. Βλ. Ἄφεντουλῆς, *Ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς*, ὁ.π., σ. 45. Ἐγιναν ὅμως δεκτὲς καὶ οἱ μεταφράσεις ποὺ εἶχαν ὑποβληθεῖ τὴν πρώτη φορά (βλ. αὐτόθι, σ. 43).

6. Δημοσιεύτηκε πανομοιότυπος καὶ σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιο μὲ τὸν ἴδιο τίτλο: Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρθενῶνος (Λεωφόρος Πανεπιστημίου ἀπέναντι τοῦ Ἀρσακείου), Ἐν Ἀθήναις 1875, σχ. 8ο μικρὸ, σελ. 72. Γιὰ τὴν πολιτικὴ δράση τοῦ Φ. Παρασκευαΐδης, βλ. Μ. Φιλίππου, «Βασιλικὰ πραξικοπήματα», ἐφημ. *Ἡ Ἀγῆ*, 18 καὶ 20 Ἰουλίου 1965, σ. 2.

7. Ἡ («Ἀπάντησις») τοῦ Ἀντωνιάδη δημοσιεύτηκε καὶ στὴν ἐφημ. *Παλιγγενεσία*, Ἀθήνα, ἀρ. 3127, 3128, 3130, 6, 7 καὶ 10 Φεβρουαρίου 1875, μὲ μιὰ μικρὴ παράλειψη στὸ τέλος.

8. Δημοσιεύτηκε καὶ σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιο μὲ τὸν ἴδιο τίτλο, ἀλλὰ δὲν τὸ βρήκα ποθενά. (Στὸν κατάλογο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης σημειώνεται μὲ τὸν ἀριθμὸ Ν.Φ.* 5049¹, ἀλλὰ δὲ βρέθηκε.)

9. Βλ. Παρασκευαΐδης, «Τὸ πικρὸν ἐπιδόρπιον», ὁ.π., ἀρ. 167, 12 Φεβρουαρίου 1875, σ. 3 α'· πρβλ. καὶ ἀρ. 168, 13 Φεβρουαρίου 1875, σ. 3 α' καὶ 3 β'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Π. Βεργωτής
Μετάφρασις τῆς Κολάσεως
τοῦ Δάντου

Ἕκσμη Πέμπτον

Ἐστῆς κόλασις τὸ σκοτεινὸ περίγυρον, ὡς εἶπα,
τὸ δεύτερο κατέβηκα ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρῶτο.
Ὁ τόπος λιγοστεύει ἐκεῖ, κι' αὐξάνει ὁ πόνος τόσον,
ὥστε φωναῖς ἔλειναις οἱ κολασμένοι βγάζουν.
Ὅπως ὁ Μίνως στέκει ἐκεῖ φόβος καὶ τρόμος εἶναι.
Ἄγρια, σκληρὰ τὰ δόντια του συχνὰ τριζομανάει.
Ἐετάζει ὅλα τὰ κοίματα ἄστὸν τόπον ὅθ' ἐμβαίνουν.
Κρίνει καὶ στέρνει ὅπως ζωσθῆ. Λέγω, πῶς ὅταν ἔλθῃ,
ἐμπρός του ἢ κακῆ ψυχῆ ταῖς ἁμαρτίαις τῆς λέγει,
καὶ ἀνεξομολόγητη καμμία δὲν ἀφίνει.
Κ' ἐκεῖνος, ποῦ ἀλάθευτα τὰ κοίματα γνωρίζει,
κυττάζει ποιὸς τῆς κόλασις θὰ τὴν κολάσῃ τόπος,
καὶ τόσαις δίπλαϊς ζώνεται μὲ τὴν οὐρὰ τὸ σῶμα,
ὅσα σκαλιὰ νὰ καταιβῆ ὁ ἀποθαμένος πρόπει.
Πλήθος ψυχῶν ἀδιάκοπα ἐμπρός του παραστέζουν,
καὶ μία <μία> νὰ κριθοῦν πηγαίνουν εἰς ἐκεῖνον.
Λέγουν κι' ἀκοῦνε· ἔπειτα στρέφουν, πηγαίνουν κάτω.
Ὡ σὺ, ποῦ ἦλθες νὰ ἰδῆς ἀραχιασμένους τόπους
τούτου τοῦ κάτω κόσμου μας τοῦ πολυπικραμένου,
ποῦ τόσους ξένους δέχεται καὶ θλίφει τοὺς χορταίνει,
ὡς μ' εἶδε ὁ Μίνως ἔκραξεν, ἀφίνοντας τὸ ἔργο,
ποῦ ἔχει τὸ μέγα καὶ φορικτὸ ἐκεῖνο ἀξίωμα του,
ὅπως ἐμβαίνεις πρόσσεχε κ' εἰς ποιὸν σὺ δίνεις πίστι,
μὴ σοῦ πλανᾷ τὸ λογισμὸ τῆς ἐμβασιᾶς ὁ πλάτος.
Κι' ὁ ὁδηγὸς μου τοῦ ἀπαντᾷ· καὶ πῶς καὶ σὺ φωνάζεις;
ἀπὸ τῆ Μοῖρα εἶναι γραφτό, ἐδόθη αὐτὸς νὰ ὑπάγῃ
μὴ φέρῃς πλέον ἐμπόδια, μὴν ἐρωτήσῃς ἄλλο.
Ἐκεῖνος ἔστ' ἠθέλησε, ποῦ ὅ,τι θέλει κάνει.
Τώρα ἀρχίζουν ἢ φωναῖς παντοτεινῶν βασάνων
νὰ μοῦ βοῖζουν εἰς τ' αὐτιά, τώρα ἔς τὸ τόπο φθάνω,
ὅπου ἢ κλάφει ἢ πολλαῖς τὸ σῶμά μου ταράζουν·
φθάνω ἔς τὸ πο, ποῦ ἀπὸ φῶς ὠρρανεμμένος ἦτον,